

משיקו לנהלל בעקבות אהבה: חייה ופועלה של נדיה יהודה

אסתר כרמל-חכים

א. נדיה מחוללת מהפכה אישית

נדיה יהודה (1883–1962), פעילה ציונית וחלוצה, פעלה רבות בתקופת המנדט ובשנים הראשונות לקיומה של מדינת ישראל כאשת יחסי ציבור בתנועה הציונית. על רגע המפנה בחייה כתבה נדיה יהודה:

זוכרת אני את היום ששימש מפנה בחיי. בין ערביים של יום קיץ חם אחד, לבדי בחדר העבודה שבבית המרקחת שלי בשיקגו. ידי אמנם עסוקות בהכנת רפואות, אך מוחי תפוס מחשבות אחרות. היתה זו שנת הקונגרס הציוני ה-13 בקארלסבאד. חברי במפלגה ('צעירי ציון') הציעו את מועמדוטי כצירה לקונגרס, ועלה בדעתי להשתמש בהזדמנות זו ולבקר סוף סוף בארץ ישראל.¹

דברים אלה, שכתבה כעבור שנים רבות, מבטאים את תחושתה ששנת 1923 חצתה את חייה לשניים. ואכן, נדיה חוללה שינויים מפליגים בחייה: לאחר שמימשה את כוונתה זו וביקרה בארץ, היא שבה לארצות-הברית כדי להיפרד מעברה ועלתה ארצה.

ההחלטה על כך הבשילה בשנתיים שקדמו לאותו ביקור, מאז נחשפה לתנועה הציונית ובעיקר מאז ראתה לראשונה את צבי יהודה, חלוץ העלייה השנייה,

* אני מודה לרינה פורת מכפר יהושע על הסיוע בכתיבת מאמר זה.
¹ ' מרגלית (עורך), בית במושב, תל-אביב 1962, עמ' 53–54.

ממקימי חוות כנרת וקיבוץ דגניה. יהודה הגיע בשנת 1921 לארצות-הברית כשליח מטעם מפלגת 'הפועל הצעיר' וההתאחדות העולמית של 'הפועל הצעיר' ו'צעירי ציון'.² אביה של נדיה, בן-ציון אנטונוב, שעמד בראש אגודה ציונית קטנה בשיקגו, אירח אותו בביתו.³ הוא התרשם מאוד מהאורח, ושמח על קשריו המיוחדים עם בתו נדיה, שקירבו אותה לצינונות ולאביה גם יחד. לאחר פרדתם כתב לו:

מילים כמו תודה לך, תשומת חן לך, וכדומה אינם מביעים אף אחד מאלף את אשר רחש לבי לך ידידי. [...] הנני מאמין באמונה שלמה שבכוחך לעשות גדולות באמעריקא בעד ארצנו, שפתנו ועמנו ואסור לך לנסוע מזה אם גם לארץ ישראל. ואם אמת הדבר אשר צבי יהודה אתה בן ר' אייזיק זלצמן, ולא מלאך העושה את שליחותו, אז תראה ותבין שמקומך כאן, באמעריקא, לכל הפחות על שתיים או שלוש שנים יותר.⁴

במיוחד הודה לו באותו מכתב על השינוי שחולל בחיי בתו נדיה: 'הן כמלאך מושיע באת הנה להשיב לי את בתי וילדיה היקרים, הצאן האובדות והשיבתם אלי ואל עמנו'.⁵

בזכות ההיכרות עם צבי יהודה החלה נדיה להיות פעילה באגודת 'צעירי ציון', ושיא פעילותה לאחר מכן היה בהיבחרה לצירה בקונגרס הציוני השלושה-עשר בקרלסבד בשנת 1923. חרף הקשיים הכספיים שעמדו בדרכה, היא לא ויתרה על

² אגודות 'צעירי ציון' היו אגודות של פועלים צעירים יהודים שהתארגנו לראשונה בשנת 1903 ברוסיה, ברומניה ובגליציה. חבריהן דגלו בהגשמה ציונית ובחיי עבודה בארץ-ישראל. חלק מחברי 'צעירי ציון', ובהם צבי יהודה, עלו לארץ בימי העלייה השנייה והיו ממייסדי מפלגת 'הפועל הצעיר'. אחר כך היו פעילים בהקמת תנועת 'החלוץ' באירופה ובארגון חלוצים לעלייה השלישית.

³ ארכיון שרונה, מכתבים, ט' באדר ב' תרע"ט (11.3.1919); כ"ו בניסן תרפ"ג (12.4.1923). בן-ציון אנטונוב רכש עבור האגודה שעמד בראשה, לפני מלחמת העולם הראשונה, קרקעות בשרונה שבגליל, ובשני המכתבים הוא מוזכר כאחד מבעלי האחוזת בשרונה. גם נדיה הזכירה את ביקור אביה בארץ ואת רכישת הקרקעות: 'לפני מלחמת העולם הראשונה התארגנה בשיקגו קבוצת ציונים להתיישבות בא"י בראשה עמד אבי המנוח. הוא שנסע לקנות את האדמה, לעשות את ההכנות לנטיעה ולדאוג ליתר הסידורים. הוא הספיק לחזור הביתה בטרם פרוץ המלחמה. עם גמר המלחמה הוברר שהמטעים אבדו ושכל המפעל נחרב. רק ארבע משפחות נאחזו במקום וגם הן לא יכלו להמשיך'. ראו: מרגלית (לעיל, הערה 1), עמ' 55.

⁴ מכתבו של ב"צ אנטונוב לצ' יהודה, 14.11.1921, ארכיון העבודה, IV 104-605-161.

⁵ שם.

השליחות, על השאיפה לשלב בנסיעתה לצ'כיה גם ביקור ראשון בארץ ובעיקר על ההזדמנות להיפגש עם צבי יהודה.⁶ נראה שהקשר ביניהם נמשך אף לאחר שוב יהודה לארץ, אלא שאין על כך תיעוד.

עד לאותה נסיעה התנהלו חייה בהתאם למצופה מבת תקופתה – הקמת משפחה והירתמות לטיפול בצורכי המשפחה. היא נולדה בשנת 1883 למשפחה יהודית מסורתית בשם אנטונוב בעיר אומן, רכשה השכלה בגימנסיה רוסית, ובשעות הפנאי למדה נגינה בפסנתר. אביה היגר לארצות-הברית בראשית המאה העשרים, ושאר בני המשפחה, מלבד נדיה, באו בעקבותיו.⁷ נדיה, שכבר הייתה נשואה לסטודנט איזיק גרינבורג, התגוררה אז בקייב, ששם למד בעלה רוקחות.

לאחר הפוגרום הגדול ביהודי אוקראינה בשנת 1905 הצטרפו בני הזוג, עם בנם סם, למשפחה בשיקגו, ושם נולדה בתם מרי. בעלה של נדיה התקשה להסתגל לחיים החדשים והמשפחה שבה לקייב (כנראה בשנת 1908). נדיה סייעה אז בפרנסת המשפחה במתן שיעורי נגינה, ובעלה איזיק סיים את לימודי הרוקחות. בקייב סבלה המשפחה הצעירה מפגיעתם של אנטישמים, וכנראה משום כך עזבה בשנת 1911 את רוסיה לצמיתות והתיישבה בשיקגו שנית. נדיה למדה בערבים את מקצועות האופטיקה והרוקחות ועבדה כרוקחת עם בעלה.⁸ קשיי ההגירה לא פסחו על המשפחה ונדיה לא נרתעה מכל מאמץ לסייע בפרנסה. נכדה של נדיה, דן גרינבורג, סיפר שהיא 'לא רק גידלה באותן שנים שני ילדים קטנים בזמן שעבדה בימים כרוקחת, היא גם עבדה בלילות כמנקה ושטפה רצפות בבנייני משרדים'.⁹ החיים הזוגיים היו מלווים בקשיים, ואיזיק התעלל בנדיה ובילדים התעללות נפשית ואולי גם התעללות פיזית.¹⁰ כאשר ביקשה להגשים את חלום הנסיעה לא שיתפה אותו בשאיפתה ובקשייה:

⁶ ידוע שהשניים נפגשו בקונגרס בקרלסבד.

⁷ התאריך המדויק אינו ידוע.

⁸ חוברת זיכרון לנדיה יהודה, פברואר 1962, ארכיון מושב נהלל, תיק נדיה יהודה.

⁹ מכתבו של ד' גרינבורג לא' כרמל-חכים (באנגלית, התרגום שלי), 3.12.2007. דן גרינבורג, בנו של סם, בנה הבכור של נדיה, הוא סופר מפורסם בארצות-הברית. הוא כתב יותר מ-70 ספרים ובהם כמה רבי-מכר, שפורסמו ב-23 מדינות. עוד כתב מחזות, סדרות לטלוויזיה, סרטים ומאמרים רבים. את זיכרונותיו על סבתו כתב לקראת הרצאה על נדיה בכנס באוניברסיטת חיפה.

¹⁰ שם.

הרצון העז לבקר בארץ, לראותה במו עיני – הביאני לידי החלטה, סיפרתי על כך לילדי, לאבי המנוח ולאחדים מחברי המפלגה. ידעתי כי יהיה עלי להכריע בדבר דרך חי. ואולי על ידי כך – גם בדבר דרכם של דומים לי. היכולה הארץ לקלוט אותנו? האם אוכל אני ושכמותי להסתפק במה שהארץ יכולה לתת? פחד ותקווה מילאוני חליפות, ומועקה בלב.¹¹

לאחר הקונגרס בקרלסבד, בסוף קיץ 1923, הגיעה נדיה לביקור ראשון בארץ-ישראל. היא שהתה בנהלל וכך יכלה להתראות עם צבי, אך כדי להישמר מ'לשוונות רעות', שהרי היא אשת איש והוא אלמן, שהתה אצל קרובי משפחה ובני עירה מאוקראינה.¹² היא טיילה עם יהודה ברחבי הארץ – בתל-אביב, בירושלים ובגליל. גם אחרי שנים רבות זכרה את התרגשותה ממראה עיניה. בין השאר כתבה:

המשכתי את טיולי, הפעם ברכיבה, לדגניה, המקום, הירדן והכנרת, החיה בעיני רוחי את הדפים שבהם למדתי בילדותי. אז למדתי באי רצון, והמסופר נראה לי זר ורחוק – ועכשיו אני מהלכת כמו בחלום. באתי לבית הקברות של דגניה. שמות מוכרים ויקרים: א"ד גורדון דמותו האגדית, העלם הצעיר מ' ברסקי שסיפור חייו הטראגי כה הלהיב והסעיר את הנפש [...] ושוב אני יורדת מההרים ולבי כבר דופק לקראת הגגות האדומים (של הרפתות כי בתים טרם נבנו) בעיגול נהלל. אני בבית. יש רצון להשתתף בעבודה.¹³

חודשים אחדים עבדה נדיה בנהלל ונתנה כתף בכל העבודות במשקו של צבי יהודה, החל בחריש ובזריעה וכלה בבניית צריף נוסף למשפחה. באותו זמן התגורר צבי יחד עם אמו זלדה ואחותו בוזיה ומשפחתה בצריף אחד, ו'לא נוח היה הצריף הקטן לבית מגורים לשתי המשפחות. הוחלט לבנות בית נוסף. ואני

¹¹ מרגלית (לעיל, הערה 1).

¹² אשתו הראשונה שרה והתינוק שבבטנה נפטרו בעת הלידה. ראו: 'הפועל הצעיר', חוברת 6,

שנה 13 (13.11.1919), עמ' 21.

¹³ מרגלית (לעיל, הערה 1), עמ' 55.

השתתפתי בבניה. הרגשתי כאחת מבני המשפחה.¹⁴ חברי נהלל עמדו נפעמים נוכח נכונותה להשתתף בעבודה הפיזית הקשה.

בלבוש עירוני מסודר למשעי, בכפפות עור עדינות על ידיה, עמדה נדיה שעות רבות בכל יום ועקרה מסמרים מלוחות צריף הצבא הישן שהביא צבי יהודה מג'נין [...] לא פעם עמדנו נפעמים ומשתוממים למראה המהפכה שהתחוללה בנפשה להלכה ולמעשה.¹⁵

חרף העבודה הקשה היא הייתה מאושרת מהעשייה ומהחברה החדשה, וכך נזכרה בימים ההם כעבור שנים:

פי מלא שירה ורינה. ירד מסך על העבר הקרוב שלי. הימים האלה בנהלל היו כאילו המשך ישיר מימי ילדותי. נשכחו חיי הרווחה 'בארץ החדשה', אף כי גם שם לא בנקל הגעתי אליהם. היו גם שם שנות מאבק קשה בדרך להישגים החומריים והרוחניים. הכל שכחתי, רק את הילדים לא שכחתי, וגמור היה בליבי לעשות כל מאמץ ולהביאם ארצה.¹⁶

נדיה הגיעה למושב העובדים הראשון נהלל שנתיים אחרי היווסדו והתפעלה משיתוף הנשים בעבודה, שהייתה עדה לו, בין היתר, בעת בניית הצריף. ואכן, הנשים בנהלל היו שותפות מלאות בעבודות המשק והפקדו על ענפי החצר – גידול ירקות ובעלי חיים. בכך אמנם באו לידי מימוש שאיפותיהן להגשמת ליבת החזון הציוני, עבודת האדמה, ואולם עבודות הבית המסורתיות והעבודה במשק גרמו להן לעומס רב. נראה שהאורחת, שהייתה משוחררת באותם ימים מעול המשפחה, הבחינה בכך. הקשיים היו ברורים לה, ואף על פי כן, היא הייתה מאושרת.

כאשר שבה לשיקגו מחוויית נהלל, נראה לה ביתה גדול ומפואר מדי, וגם יחסיה עם בעלה, שעוד לפני נסיעתה לא סיפקו את רוחה ולא העניקו לה אושר רב, התגלו במלוא עליבותם. היא שבה לעבודתה בבית המרקחת אך איבדה עניין

¹⁴ שם, עמ' 56.

¹⁵ מ' וצ' פיון, 'נדיה', חוברת זיכרון לנדיה יהודה, עמ' 7, ארכיון מושב נהלל, תיק נדיה יהודה.

¹⁶ שם.

במעשיה והתגעגעה לנהלל ולצבי. כך שחזרה כעבור שנים את תחושותיה באותה עת:

אני בשיקאגו, בביתי. הילדים, ההורים, אחים ואחיות, ידידים – כמה חמימות ושמחה! מה גדול הבית ומה מפואר הוא נראה לי. כמה מותרות בו. שבת לעבודתי, אך אבדה לה החשיבות בעיניי ופג העניין בה. בלילות, על כנפי הדמיון אני עוברת לכפר העגול עם הגגות האדומים. ודאי השדות ירוקים כבר, הבית שבניתי. [...] לא שבה המנוחה לנפשי. אך אין דבר העומד בפני הרצון. קשה הפרידה מהמשפחה, מהידידים ואפילו מהפסנתר. בעצם זה שנים שהפסנתר שימש לי זכר לחלומות נעורי הנכספים שהופסקו בראשיתם. רק כאשר לימדתי את ילדתי לנגן המשכתי לרקום את חלומי.¹⁷

נדיה התגרשה מבעלה, ולמרות הקושי הכרוך בכך נפרדה מן המשפחה, מן הידידים וגם מהפסנתר, ועלתה לארץ עם שני ילדיה בשנת 1925. סם, שהיה אז בן 20, למד אמנות באקדמיה לאמנויות 'בצלאל', ולאחר סיום לימודיו עזב את הארץ. הוא היה לאמן ופעיל באגודת האמנים היהודית בשיקגו. אחד משני ילדיו, נכדיה של נדיה, הוא דן גרינבורג, סופר ומחזאי אמריקני. גם בתה של נדיה מרי שבה לשיקגו ולמדה באוניברסיטה. לאחר מכן (כנראה לאחר קום המדינה) חזרה ארצה, נישאה לגבר אנגלי, כנראה יהודי, והתגוררה עמו בחיפה עד מותה. הזוג היה חשוך ילדים ומרי שמרה על קשרים חמים עם נדיה כל השנים.

נדיה לא נרתעה מהתנאים הקשים של יישוב בחיתוליו, שאך זה הוקם, שמראהו ממרחק – צריפים, 'בקתות', המרוחקים זה מזה. השטח מלא קוצים וביניהם שבילים שנכבשו בקושי על ידי הצועדים בין הצריפים.¹⁸ היא נישאה לצבי יהודה, התמסרה למשק והייתה לחברת מושב מעורבת ופעילה. חייה השתנו לבלי הכר.

נדיה הגיעה לצריף המגורים של צבי יהודה. צריף קטן, שני חדרי שינה; אחד משני החדרים הוא חדרה של זלדה, אימו של צבי יהודה. במטבח פרימוס ופתיליה על מדף פח. בחצר, שני מבנים נוספים. מבנה לול

¹⁷ מרגלית (לעיל, הערה 1), עמ' 57.

¹⁸ ריאיון עם הדסה בוט, נהלל, 26.3.2008.

לעופות, מבנה רפת לפרה היחידה. פרה 'ערבית' שנותנת כמה ליטרים חלב ליום. נדיה לא הופתעה. מרגע שפרחה אהבתם, והיה ברור שהיא תגיע איתו לנהלל, צבי יהודה סיפר לה על הכול. נדיה לא חדלה מלשאול, והוא נענה וסיפר. נדיה – עם הגיעה – החליפה מיד את בגדי הנסיעה בבגדי עבודה שהביאה איתה והצטרפה לאם בעבודותיה.¹⁹

נדיה הגיעה בעקבות אהבה, ואהבה זו לא נס ליחה כל שנות חייהם של בני הזוג. שררה ביניהם הרמוניה מיוחדת וסולידריות יוצאת דופן. הם תמכו זה בזה וסייעו זה לזה בכול, גם בבית ובמשק וגם בפעילות הציבורית: צבי היה פעיל בהסתדרות החקלאית ובהסתדרות העובדים הכללית, ממייסדי תנועת המושבים, מנהל 'קרן המושבים' וחבר הכנסת הראשונה מטעם מפא"י; אף נדיה עסקה בפעילות ציבורית, בהסברה ובגיוס כספים, כפי שיתואר בהמשך.

הדבר בלט במיוחד משום שבנהלל היו פעילי ציבור שחיי הזוגיות שלהם היו שזורים במשברים קשים, לא מעט בגלל פעילותם הציבורית של הגברים והיעדרותם מהמשק, שיצרה עומס רב על הנשים, שנותרו לשאת בעול. 'נדיה וצבי היו נהדרים יחדיו. היה ברור לכל הסובבים אותם כמה העריצו וכיבדו אחד את השני. לצבי היה חוש הומור ערמומי והוא אהב להקניט את סבתי, היא תמיד התייחסה להקנטות שלו ברוח טובה להפליא', העיד נכדה של נדיה דן גרינבורג.²⁰ הוא לא ידע שעננה כבדה ריחפה על חייהם: שאיפתם העזה לילד משותף לא התממשה. במיוחד פגע הדבר בצבי, שנותר חשוך ילדים. במושב, שבו המשק בנוי על התא המשפחתי, הורגש החסר ביתר שאת: 'בשני ביקוריי בישראל אני זוכר שביליתי שעות בשיחות עם נדיה בגן הירק הגדול שהיה צמוד לביתם, וכן בלילה, בשיבה ושיחה ליד שולחן המטבח תחת מנורת הניאון. גם נדיה וגם צבי ניסו לשכנע אותי לעלות לישראל, ואני חשתי רגשי אשמה כשאמרתי להם שאני צריך להישאר בארצות-הברית',²¹ נזכר הנכד. האם תלו בו תקוות שיהיה 'הבן הממשיך' של משקם, כמקובל במושבים?

בסופו של דבר השלימו בני הזוג עם גורלם. הם מסרו את נחלתם הגדולה לרשות המושב ועברו להתגורר בבית שלצדו גן ירק צנוע ומטע קטן. גם אותו הם ציוו

¹⁹ שם.

²⁰ מכתבו של ד' גרינבורג (לעיל, הערה 9).

²¹ שם.

למושב, בכונה שלאחר מותם תוקם בו ספרייה מדעית לחקלאות ולתולדות היישוב והציונות. לאחר מותה הפתאומי של נדיה בשנת 1962 הקים צבי את הספרייה בביתו, ועם מותו בשנת 1965 עברו הספרייה והבית לרשות המושב. לאחרונה הועברו הספרים לספרייה בכפר הנוער ויצ"ו נהלל על שם חנה מיזל שוחט, והבית משמש לצורכי החינוך המיוחד במושב.

רגשותיה לצבי, התערותה בחיי הכפר, קרבתה לטבע והסיפוק שחשה מעבודת האדמה מילאו את חייה של נדיה. במכתב ששיגרה לצבי כאשר שהתה בביקור משפחתי בשיקגו, בשנת 1939, ניתן ביטוי לשינוי שחל בה:

אהובי,

אני רואה בעיני את גננו הקטן המטופל יפה עם עציו היפים ופרותיו המבשילים. טובים בעיני חיי הכפר עוד יותר עכשיו בתוך הרעש והעושר. מכתבך היפה מחג הביכורים בכפר יהושע הביא במקצת את ריח הכפר והפשטות [...] מה אומרים האפרסקים? איך הכרם? המרססים אותנו? צריך גם לאבק עם אבקה מיוחדת אחרי שפוחחים 'חלונות'. רב שלום לך ולכל הכפר.

שלך באהבה רבה נדיה.²²

גם כעבור שנים, בשנת 1957, ביטאה, במכתב מנהלל לאישה המאושפז בבית חולים, תחושות דומות:

נסעתי הביתה ובאתי בצהרים. מה טוב להיות בבית! כל דבר דיבר אלי וביקש את עזרתי. עדרתי את הדרוש, בקרתי בגן עצי הפרי. השזיפים [מזן] 'ביוטי' מתחילים להבשיל; ה'גרנד' מחכה ליד מטפלת, העשב למעדר. השגתי 'טוריה' ומחר אבקש איש לעבודה ואחרי כן אשקה את הגן שוב. השזיפים אוגדן, מטלי וסנטה רוזה אינם די גדולים. הירקות צמאים; השקיתי את הבצל לעת עתה [...] בבית הכול בסדר, אבל אין בית ממש בלעדיך, חביבי, ואין שמחה בלעדיך.²³

²² מכתבה של נ' יהודה לצ' יהודה, 19.6.1939, ארכיון העבודה, 91-104-605-IV.

²³ מכתבה של נ' יהודה לצ' יהודה, 2.6.1957, שם, 22-104-605-V.

ב. נדיה יהודה – אשת יחסי הציבור של המושב

בעצם נוכחותה העשירה נדיה את החברה בנהלל. היא הביאה אתה רוח אחרת של מודרנה וניחוחות של העולם האחר, החדש, בשל העושר התרבותי שהביאה עמה, השפות שהיו שגורות בפיה ואפילו לבושה.

תמיד עבדה במכנסים ארוכים, בעוד שכל הנשים בנהלל לבשו שמלות וחצאיות. על ידיה כפפות מעור רך, על רגליה נעלי עבודה אמריקאיות. לראשה מטפחת צבעונית ועליה כובע קש רחב שוליים. [...] המכנסים של נדיה עוררו שאלות אצל הילדים. מרים וינברג הקטנה שאלה את נדיה: 'נדיה את איש או אישה?' בבטאה את ה-ש כש. נדיה, שהיתה אישה חיונית מאד וחכמה חזרה על חכמה זו ועל דברי הקנטור שעוררו כובעיה רחבי השולים בצחוק ובהנאה.²⁴

ביתו של צבי יהודה היה בשנות העשרים – ואז כבר היתה נדיה בבית – הבית היחיד שהיה בו פטיפון, 'ויקטורלה' בלעז, והיו פלטות (תקליטים) ואפשר היה לשמוע מוסיקה קלאסית, ובימים ההם לא היו לא טלוויזיה ולא רדיו, ואם נתחשק לך לשמוע, לאור מנורת הנפט, מוסיקה טובה – ידעת שהמקום היחידי בכפר בו אתה יכול להנות הנאה אמנותית כזאת – הוא בית צבי יהודה. השלישייה – האם, נדיה וצבי יהודה – יצרה את האווירה הזאת. אולי היה זה הגורל שזימן את שלשתם יחד לעסוק בעבודת הקודש הזו.²⁵

נוסף על עבודתה במשק, היה לנדיה חלק פעיל בחיים הציבוריים של נהלל. היא השתתפה בחיי התרבות והחברה ואף נרתמה לסייע בתחום יחסי הציבור והפיצה את בשורת ההתיישבות החקלאית בעמק. תודות לכישוריה ולפעילותה המיוחדת כמסבירה היא הצליחה להתערות בחיי המושב ולהימנות עם מנהיגיה של נהלל, שפעלו לא רק ביישוב עצמו אלא גם במוסדות היישוב ומאוחר יותר במוסדות המדינה. היו בהם סופרים, אנשי רוח, אנשי אקדמיה, מפקדי צבא ואנשי ציבור.

²⁴ ר' שילה, בכל מאודם: בוזיה ואלכסנדר שילה, הוצאת המשפחה, 1987, עמ' 45.

²⁵ ר' גרינקר, נתיבי בת כפר, תל-אביב 1976, עמ' 123-124.

מעמדה של נדיה במושב כאשת יחסי הציבור בפועל ניתן לה לנוכח היכרותה עם העולם האנגלו-סכסי ושפתו, שהיו זרים לאחרים, ובשל בקיאותה ברזי האירוח, שבני המושב לא הסכימו להם בגלל אורח חייהם החלוצי. היא מילאה בטבעיות ובהנאה רבה את תפקיד המארחת והמסבירה לאורחים הרבים שפקדו את נהלל, וזכתה לאמון החברים ולהערכתם.²⁶

ראוי לציין שהיו נשים נוספות ביישובים אחרים שקיבלו עליהן את משימת ההסברה גם הן, אלא שרובן היו מהתנועה הקיבוצית. איש לא מינה אותן, אולם בזכות ידיעת השפה האנגלית הן נעשו באופן טבעי 'דוברות' או 'יחצ'ניות' לכל ה'סקרנים' שבאו מעבר לים לראות במו עיניהם את ה'פלא' של ההתיישבות השיתופית. גולדה מאיר, בשנותיה הראשונות בארץ, הייתה חברת הקבוצה שהתארגנה במרחביה במקום הקואופרציה לאחר מלחמת העולם הראשונה.²⁷ בין השאר היא מילאה שם תפקיד של מורת דרך ומלווה:

מרת סנאודן שנישאה לפיליפ סנאודן, אחד מן המנהיגים הדגולים של מפלגת הלייבור הבריטית. ושהייתה אישיות מדינית בולטת בזכות עצמה – זקוקה הייתה למורת דרך דוברת אנגלית שתלווה אותה, ותנועת העבודה הזמינה אותי לתל-אביב וביקשה אותי להתנדב 'מה אני צריכה לבזבז את זמני ולהסתובב בארץ עם מישהו?' שאלתי בחימה. אך לבסוף הכריעה המשמעת המפלגתית ואני הסכמתי, אם גם לא בהכנעה.²⁸

מעמד דומה היה לחנה הופמן בתל יוסף, בתקופה הקצרה ששהתה שם בשנות העשרים, לאירמה לינדהיים בקיבוץ משמר העמק ולדורותי בר-אדון בגבעת ברנר ובמושב מרחביה.²⁹ כל אחת מהנשים האלה עלתה מאמריקה לארץ שלא מחמת

²⁶ ריאיון עם ברק נוטקין, 4.12.2010. ברק נוטקין היה מבני המושב הראשונים ועבד עם נדיה שנים רבות בוועדת ההארכה.

²⁷ R. G. Martin, *Golda: Golda Meir: The Romantic Years*, New York 1988, pp. 132–133

²⁸ ג' מאיר, חיי, תל-אביב 1975, עמ' 71.

²⁹ חנה הופמן (1902–1986) הייתה היהודייה הראשונה שסיימה את מכללת 'סמית'. עלתה ארצה בשנת 1925 והייתה החלוצה האמריקנית הראשונה שהצטרפה לגדוד העבודה בקיבוץ תל יוסף. קופמן חזרה לארה"ב בשנת 1928, ולאחר נישואיה והולדת בתה עלתה המשפחה ארצה (1934) והתיישבה בפרדס חנה. היא ילדה עוד שתי בנות וחיה במקום עד מותה. ראו: L. Hoffman, *Ideals and Illusions, The Story of an Ivy League Woman in 1920's*

המציק אלא מבחירה חופשית. אירמה ונדיה עשו זאת בשנות הארבעים לחייהן ובכך היו בהחלט יוצאות דופן. הן הביאו עמן ליישוביהן את רוח העולם החדש, האזינו למוזיקה בפטפונים, דיברו אנגלית רהוטה, הקפידו בלבושן ובשל כך נחשבו ליוצאות דופן ביישוביהן. כל אחת מהן פעלה באופן עצמאי ולא היה ביניהן שיתוף פעולה. את עיקר כוחן ההסברתי שאבו מהיותן חקלאיות שהגשימו את החזון הציוני.

הן ניסו לשווק את המפעל שהיו שותפות לו לקהלים שונים. נעשה מאמץ רב-תחומי לתת תחושה של הצלחה וחגיגות למעשה ההתיישבות כולו, מפני שקל יותר לגייס כספים למפעלים מצליחים. כוונותיהן אלה באו לידי ביטוי גם בפעילויות יחצ"ניות אחרות כמו צילומים שנעשו לשם תעמולה ציונית, שניכר בהם הרצון להמחיש את המהפכה האישית והלאומית שעובר היהודי בשאיפתו ליצור בית לאומי. גם צילומים של נשים עבריות עובדות בבניין, בחקלאות ובסלילת כבישים סייעו רבות להמחשת המהפכה הלאומית, המעמדית והמגדרית שהתרחשה בארץ.³⁰

נהלל, ראשון מושבי העובדים בארץ, נהיה במהרה לסמל, ואורחים רבים פקדו אותו. אישים רמי דרג מהארץ ומחוץ-לארץ, משלחות ציוניות, באי כוח ממשלת המנדט, חיילים מצבאות בנות הברית בזמן מלחמת העולם השנייה ואינטלקטואלים מאירופה שגילו עניין במפעל הציוני.

;105–106, *Israel*, New York 1992, pp. 105–106; 'ז' בר און, זריחה בים התיכון, תל-אביב 2005; אירמה לוי לינדהיים (1886–1978) עלתה ארצה עם חמשת ילדיה בשנת 1933, לאחר שהתאלמנה. היא הצטרפה לקיבוץ משמר העמק, ושם, מלבד עבודתה בקיבוץ, עסקה בכתיבה לעיתונות ציונית באנגלית, בגיוס כספים לקק"ל ולקרן היסוד ובהסברה למוסדות שונים. ראו: I. Lindheim, *Parallel Quest: A Search of a Person and a people*, New York 1963; הסרט 'הבחירות של רמה', בבימויה של יעל קציר, 2006. דורותי קהן בר-אדון (1907–1950) הייתה עיתונאית באטלנטיק סיטי. בשנת 1933, לאחר שהתקרבה ליהדות ולציונות, עלתה לארץ. לאחר נישואיה ולידת בנה (בשנת 1940) התגוררה במושב מרחביה. היא הייתה כתבת *Palestine Post* (היום *Jerusalem Post*) ופרסמה ספרים. ראו: D. Khan, *Spring Up O Well*, New York 1936

³⁰ א' כרמל-חכים, שלהבת ירוקה: חנה מיזל, מפעל חיים, ירושלים 2007, עמ' 51–54. ראו לדוגמה תמונותיהן המבוזרות של החלוצות בחוות העלמות. יופיין של הבנות הצעירות, ניקיוןן של השמלות הלבנות וגן הירק המסודר והמטופח הם מרכיבים שהשימוש בהם משרה תחושה של הצלחה. ג' רז, אברהם סוסקין: רטרופקטיבה, תל-אביב 2003, עמ' 46.

מראשית ימיו של נהלל ביקרו בנהלל שורה ארוכה של אנשי שם, מדינאים, סופרים ומשוררים ואנשי מדע, בעיקר מבני עמנו, כמו פרופסור איינשטיין, ביאליק, טשרניחובסקי, שניאור, סוקולוב, הברון רוטשילד, וכמובן ד"ר חיים וייצמן שביקר כאן לעיתים מזומנות, ביקרו גם מדינאים זרים כגון מסריק, מלך בלגיה ואלניור רוזבלט.³¹

עדות אחת מרבות על חשיבותם של הביקורים הללו היא מכתבה של אסתר מורי, אחת המשתתפות במשלחת של איגודים מקצועיים אמריקניים:

קריאה מקיפה ככל האפשר על ישראל לא יכולה הייתה להכין אותי לחוויה יוצאת הדופן של מראה העיניים בשלושת השבועות של ביקורי בישראל: האומץ, התכנון לטווח ארוך והדמוקרטיה המושרשת של העם. את, נדיה, הראית לנו, המבקרים מאמריקה, מדוע העולם החופשי חייב לגייס תמיכה רחבה במדינה הנהדרת שלך. שוב תודתי לך על הכנסת האורחים שלך ועל ההדרכה המועילה שלך בזמן שהותי בישראל.³²

אם כן, נדיה נעשתה מארחת, מתרגמת ומסבירה. נראה שהופעתה כמסבירה משכנעת ניזונה מכמה תכונות שלה: פתיחותה לרעיונות ולאנשים חדשים; יכולתה ליצור קשרים בלתי אמצעיים עם אורחים רמי מעלה ללא פחד וללא רגשי נחיתות; ידיעותיה הרבות וההתנסות האישית שלה בחיים החלוציים; שליטתה באנגלית והיכולת הרטורית המרשימה שניחנה בה.

תפקידה המרכזי, שאותו מילאה בהדרת מלכה, היה בוועדת ההארכה של המושב. היא הייתה הרוח החיה בוועדת ההארכה של נהלל במשך שנים רבות. בוועדה זו פעלו, בדרך כלל, שניים או שלושה חברים דוברי שפות זרות: אנגלית, צרפתית, גרמנית. מלבד נדיה, שימשו בה, משנות העשרים עד שנות החמישים, רבקה

³¹ מ' אמיתי (עורך), נהלל: ספר היובל תרפ"א-תשל"א, תל-אביב 1971, עמ' 461.

³² מכתבה של א' מורי לנ' יהודה (באנגלית, התרגום שלי), 10.7.1956, ארכיון העבודה, 109-IV-605-9.

נדיה עם אלינור רוזוולט בנהלל ראשית שנות החמישים (ארכיון מושב נהלל)

נדיה יהודה ושושנה פלד עם אורחים מאפריקה ראשית שנות השישים (ארכיון מושב נהלל)

צבי יהודה, אמו זלדה ונדיה. נהלל, שנות העשרים של המאה העשרים

גרינקר, חוה נתנזון, שושנה פלד, מלכה שפירא וברק נוטקין.³³ נדיה, שכבר הייתה מנוסה בהסברה, שימשה להם דוגמה למארכת מיומנת, כפי שהעידה שושנה פלד:

מאז קום המדינה תנועת התיירות גברה והלכה בעיקר מארצות המשתחררות מעול זרים אשר כמונו טעמו את טעם הרדיפות והנגישות בארצם הם, ראתה נדיה את הארכתם כשליחות לאומית. ובזאת הייתה לי למורה ולדוגמה וממנה השתדלתי ללמוד איך יש לקבל אורחים. ומה נעים לראותה במרכז הכפר זקופה ונאה כל כך למרות גילה, מחכה לאורחים, או מסיירת איתם במוסדות המשק, כשהיא מסבירה להם ומראה בתבלה את דבריה גם בדברי הומור. כאילו מעודדת אותם: 'ראו כזאת יצרנו בזיעה ובעמל וגם אתם תוכלו לעשות כזאת'.³⁴

נהלל זכה למבקרים רבים מהארץ ומכל העולם. לאחר קום המדינה, הגיעו גם משלחות מארצות אסיה ואפריקה, שבאו ללמוד מהניסיון החקלאי והחברתי במושב. חלקן הגיעו באמצעות משרד החקלאות, אחרות באמצעות משרד החוץ.³⁵ כל האישים החשובים שהגיעו ארצה לביקור עברו 'מסלול אירוח' אחיד, פחות או יותר, וביקרו בעין חרוד ובנהלל – הפנינים בכתר ההתיישבות העובדת. כדוברת אנגלית הייתה נדיה באופן טבעי למסבירה ולמארכת של אישים ומשלחות שהגיעו לביקור. נדיה התמחתה באירוח הקבוצות: 'הייתה צועדת בחברת האורחים רמי המעלה ומנהיגי עולם בראש מורם כשווה בין שווים, מסבירה להם

³³ רבקה גרינקר נולדה במושבה יסוד המעלה ומשם הגיעה לנהלל בשנת 1924. חוה נתנזון, ילידת גרמניה, הייתה גננת בגרמניה; עם עלייתה בשנת 1939 עבדה במשקי פועלות ואחר כך הגיעה לנהלל. שושנה פלד, ילידת פולין, עלתה ארצה עם הוריה לפתח תקווה, ושם למדה צרפתית; הגיעה לנהלל בשנת 1945. מלכה שפירא, ילידת גליציה, היגרה עם הוריה לארצות הברית ובשנת 1934 עלתה לנהלל. ברק נוטקין, יליד קריית ענבים, הגיע עם הוריו לנהלל. ריאיון עם יזרעאלה בלוד, ארכיונאית מושב נהלל, 8.7.2008.

³⁴ שושנה פלד, 'נדיה יהודה ז"ל', חוברת זיכרון לנדיה יהודה, ארכיון מושב נהלל, עמ' 5.
³⁵ תיק גדוש במכתבי תודה והערכה מהאורחים הרבים מצוי בארכיון העבודה ובחדר ההנצחה ביישוב, הנושא את שמם של נדיה וצבי יהודה. כמו כן, יש בנהלל ספר אורחים ובו חתימות רבות ורשמי מבקרים.

באנגלית שוטפת את יסודות מושב העובדים ומראה להם את נהלל. אורחים רבים היו באים לביתה ובפשטות הנהדרת שלה הייתה מארחת אותם לארוחות ומזכירה להם לחתום בספר האורחים שלה.³⁶

אנשים שהכירו את נדיה אמרו כי תפקידה כמסבירה העניק לה סיפוק רב, והוא גם תרם לביסוס מעמדה החברתי בנהלל. היה בכך פיצוי מה על הוויתור על חיי הנוחות והמותרות שהורגלה בהם בחייה הקודמים ולהתרחקותה מבני המשפחה שנותרו בשיקו. נהלל, שכאמור היה עוד בטרם קום המדינה, וגם לאחר מכן, חלון הראווה של ההתיישבות המושבית, הוביל אותה למנהיגות ברמה הארצית: בעקבות החשיפה שלה לאורחים ולמארחים, פנו אליה גם קק"ל, קרן היסוד וויצ"ו בבקשה שתצא בשליחותם לחוץ-לארץ, לפעילות הסברה וגיוס כספים.

ג. נדיה יהודה – אשת יחסי הציבור של התנועה הציונית

בשלהי מלחמת העולם השנייה פנה לנדיה ד"ר ארתור הנטקה, יושב-ראש קרן היסוד בירושלים,³⁷ וביקשה לעמוד בראש המגבית לקרן היסוד וויצ"ו בדרום אפריקה. במכתב לוועד כפר נהלל כתב הנטקה: 'מתוך פגישותינו עם הח' [החברה] נדיה יהודה באנו לידי הכרה שאין כמוה ראויה למלא תפקיד קשה ומכובד זה. היא שיצאה מארץ דוברת אנגלית, והסתגלה לחיי עבודת אדמה בארץ, תוכל באופן המוחשי ביותר להציג את שאלת הפתרון הציוני של כל יחיד בדרום אפריקה'. הוא ציין בהתפעלות את פועלה בתחום יחסי הציבור בנהלל כדי לשכנע את אנשי נהלל לתמוך בשליחותה:

ראינו את נדיה יהודה בקבלה את האורחים הרבים מדרום אפריקה שהיינו מביאים מפעם לפעם לנהלל והיא עשתה תמיד רושם כביר על כל מבקריה בהסברה הפשוטה שלה ובאהבה לעבודה שהראתה. על כן הצענו לפדרציה הציונית בדרום אפריקה להזמין את החברה יהודה כשליחה למגביתנו. הפדרציה הזמינה אותה מתוך התלהבות, וכמובן שהסוכנות היהודית והדירקטוריון של קרן היסוד הצטרפו בכל לב להזמנה. והנה אנו פונים אליכם בזה בשם קרן היסוד ובשם הסוכנות

³⁶ שילה (לעיל, הערה 24), עמ' 45.

³⁷ ד"ר ארתור מנחם הנטקה, יליד ברלין, כלכלן ומשפטן בהשכלתו. מראשי הציונות בגרמניה, מראשי קרן היסוד ומחברי ההנהלה הציונית בברלין. עלה לארץ-ישראל בשנת 1926. בשנת 1933 נתמנה לעמוד בראש קרן היסוד.

היהודית בבקשה שתואילו לשחרר את החברה יהודה למשך חודשים אחדים כדי שתוכל להתגייס לתפקיד הגדול שאנו מבקשים להטיל עליה. כמו כן אנו מבקשים מכם שתהיו לה לעזר בהשגת עובד אחראי שימלא את מקומה במשק עד שובה שהרי בעלה צבי יהודה ממלא תפקיד בועה"פ [בוועד הפועל] של ההסתדרות ואיננו נמצא בבית.³⁸

הוא הצליח במשימתו, וחברי נהלל, בהבינם את חשיבות שליחותה, קבעו פועל שכיר למשק משפחת יהודה לכל תקופת היעדרותה. החלטה זו לא הייתה עניין של מה בכך, שכן היא חרגה מעקרון אי-העסקת עבודה שכירה במושב.³⁹

נדיה יצאה לשליחות ביוני 1944 ושובה באוקטובר באותה שנה. היא זכתה להצלחה רבה, הלהיבה את הציבור בהרצאותיה על הארץ והמושב, גייסה תרומות רבות ועשתה נפשות לעניין הציוני. בדבריה התמקדה בתיאור תפקידם של היישוב בכלל ושל ההתיישבות העובדת בפרט כחיל החלוץ של העם היהודי – הגורם המניח, במאמצים רבים, תוך סבל אישי ונכונות להקרבה, תשתית לעם היהודי כולו. היא תיארה את תרומת היישוב היהודי להתפתחויות בארץ-ישראל בתחומי חיים רבים, למשל חקלאות, תעשייה ובריאות, וציינה ששינויים אלו היטיבו גם עם התושבים הערבים. בין השאר העלתה על נס את אירועי אותם ימים: גיוס היישוב כולו למאמץ המלחמתי ובמיוחד התנדבותם של אלפים מבני היישוב לצבא הבריטי. היא דחקה ביהודי דרום אפריקה, שרבים מהם היו יוצאי ליטא, להתגייס לטובת המפעל הציוני.

נדיה כתבה על חוויותיה בדרום אפריקה, על מאמציה ועל היהודים שפגשה:

היה עלי להגיע ליוהנסבורג [...] מציגים לפני רשימה ארוכה של הופעותי. פחד נפל עלי: 3–5 פעמים ביום במקומות רבים ושוונים! נסעתי, דברתי, הסברתי, עד שנצמד קולי. הרופא פקד עלי להפסיק ולנוח, אך הוא עצמו לא חדל מלשאול ולדובב אותי. הבראתי והמשכתי. היו ימים מוצלחים יותר ופחות מוצלחים [...] יהודי דרום אפריקה – יהודים חמים, מסורים.

³⁸ מכתבו של א' הנטקה מהנהלת קרן היסוד לוועד הכפר נהלל, 6.4.1944, ארכיון העבודה, 109–IV-605–9.

³⁹ מכתבו של א' הנטקה מהנהלת קרן היסוד למזכירות נהלל, 1.8.1944, שם, 104–IV-605–91: '3' חדשים שכר עבודה של הפועל הממלא את מקומה של גב' יהודה'.

אישה לבנה אינה עובדת כלל. עושר רב ועוני קשה בצוותא. קשה היה לראות זאת. שנות עבודתי בנהלל עשו מהפכה בהשקפת עולמי. בקרתי באחת האחוזות של יהודי חקלאי. מה יכולתי לספר לו? הרי אנו הגענו למה שהגענו בעבודה קשה ומפרכת כל כך!⁴⁰

היא דיברה על השואה ותוצאותיה הנוראיות ליהדות אירופה, שכן גם בטרם הסתיימה המלחמה היה לה ברור כי לאחר חורבן יהדות אירופה חייבות הקהילות שנתרו לשמש גורם מחזק ולסייע למפעל הציוני ביתר שאת. היא סיפרה על התשתית הנבנית בארץ-ישראל למען מולדת ריבונית לעליית היהודים.⁴¹ לנוכח שואת יהודי אירופה, הדגישה בדבריה שוב ושוב כי הציונות היא הפתרון היחיד להצלתו של העם היהודי.⁴²

ממכתביה לבעלה צבי יהודה אפשר לעמוד על התרשמותה מיהודי דרום אפריקה. כחברת מושב המושבת על עבודה עצמית ואי-ניצול הזולת, כאישה שהאמינה בסוציאליזם והגשימה אותו הלכה למעשה, היה לנדיה קשה להשלים עם אפליית השחורים בדרום אפריקה. במיוחד הצטערה על שהיהודים, גם כאלה שראו את עצמם סוציאליסטים, היו בין המפלים: 'מדברים כאן על קומוניזם וחיים כמו אפנדים במזרח, בימי העבדות. נותנים מעט כסף לבנין הארץ, מתלבטים בשאלות שלהם כאן, רואים ומרגישים התהוות שנאת ישראל, ורוצים לשכוח בכדי לחיות יותר קל היום. החיים ריקים ויותר מדי קלים', כתבה לצבי יהודה.⁴³

היא השכילה לנתח נכונה את מצב הקהילה היהודית בדרום אפריקה ולזהות את הפוטנציאל של חבריה להיות ציונים שאף מגשימים את ציונותם. היא טענה שיש מקום לפעילות תנועות נוער ציוניות בדרום אפריקה והאיצה במוסדות לשלוח לשם שליחים גם למטרה זו. 'פוגשים אנשים ונשים נעימים מאוד וגם ציונים טובים, אבל הם כבר לא צעירים. נדמה לי שבין הנוער ניתן לעורר רצון ונכונות לחלוציות, אבל בשביל זה צריך לבוא איש צעיר עם שפה אנגלית טובה, ולשבת כאן זמן די ממושך ויצליח [...] כל המקדים יזכה'.⁴⁴

⁴⁰ מרגלית (לעיל, הערה 1), עמ' 379-380.

⁴¹ ארכיון העבודה, 9-605-109-IV.

⁴² שם.

⁴³ מכתבה של נ' יהודה לצ' יהודה, 30.7.1944, שם.

⁴⁴ שם.

מהמכתבים הרבים שכתבה לצבי יהודה בימי שליחותה בדרום אפריקה בקיץ 1944 עולה הערך המוסף של נדיה, בשל הייחוד שלה כאישה והיכולת שלה ליצור קשר בלתי אמצעי וחם עם קהל מאזיניה.

נדיה הצליחה להרשים את שומעיה גם בזכות אישיותה וגם בזכות ההילה שנקשרה בשמה כחברת מושב נהלל, ששמעו יצא למרחקים. קשרי הידידות החמים שיצרה בדרום אפריקה נמשכו לאורך שנים. היא עצמה העידה:

אומרים לי שאף אחד מהשליחים לא עשה רושם כל כך חזק. משונה, באמת. מה היה באמת לו גם ידעתי לדבר כמו שהייתי רוצה! [...] הציגו אותי; בשמעם את המילה 'נהלל' קם איש זקן וממש כרע ברך [...] יתרום קמו ממקומותיהם והתחילו לדבר בשבחה של נקודתנו הנחמדה [...] הקשבה הייתה מלאה. היו שאלות שונות. עניתי לפי מיטב ידיעותי.⁴⁵

עם שובה מהשליחות בדרום אפריקה, המשיכה נדיה את פעילותה הציבורית לצד עבודתה במשק הקטן שאליו עברה עם צבי יהודה. היא נרתמה לפיתוח יזמתה של תנועת המושבים להקים בית תינוקות בנהלל. לאחר שאחת מחברות נהלל נפטרה בלידתה תאומים, התעוררה במזכירות תנועת המושבים ההבנה שיש צורך במוסד לילדים הזקוקים לכך בשל אסון משפחתי, מחלה, פירוד או יתמות. תנועת המושבים, בסיוע של מועצת הפועלות, נרתמה לעניין, והבית הוקם בשנת 1936. נדיה קיבלה עליה את האחריות לבית מבחינה כספית וארגונית עוד בטרם יציאתה לשליחות בדרום אפריקה והמשיכה בתפקידה עד מכירתו.⁴⁶ בימי מלחמת העולם השנייה, כאשר העיר חיפה הופצה, נענה המוסד בנהלל לבקשת ארגון 'אמהות עובדות' וקלט אליו את בית התינוקות 'אמנה' מהעיר. בתום המלחמה הועברו ילדי חיפה לבניין קבע, ובית התינוקות בנהלל נמכר לוועד המושב ולמועצה האזורית ושינה את ייעודו.⁴⁷

⁴⁵ שם.

⁴⁶ מרגלית (לעיל, הערה 1), עמ' 336.

⁴⁷ שם, עמ' 337.

ד. סוף דבר

בכ"ט בנובמבר 1947 החליטה עצרת האומות המאוחדות בלייק סקסס על סיום המנדט הבריטי בארץ-ישראל ועל הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל. כמו ברחבי היישוב כולו, כשנדעה ההחלטה בנהלל הוצפו האנשים התרגשות, שמחה ואושר. בעיצומה של סערת הרגשות כתבה נדיה מכתב לילדיה. ברגע ההיסטורי המיוחד הזה שיתפה אותם באירועים בחייה ובמחשבותיה, ולמעשה ביטאה בכך את עיקרי חייה: החיים הזוגיים ההרמוניים עם צבי יהודה, השותפות המלאה בחיים הקהילתיים במושב נהלל, זיכרונות מהפוגרומים ברוסיה והידיעה שלעם היהודי נחוצה יותר מכול מדינה ריבונית. מן המכתב עולה גם צערה על שילדיה רחוקים ממנה ואינם שותפים מלאים לחוויותיה ולשאיפותיה האישיות והלאומיות.⁴⁸

נהלל 30.11.1947

ילדיי האהובים

היום הוכרזה עצמאותה של האומה שלנו. הדבר נודע בשעה 12:30 אחר חצות של ליל שבת. צבי יהודה ואני התלבשנו ויצאנו. כמה יריות נורו באוויר על ידי צעירים, שמענו תשואות ושירים. הלכנו לכיכר העגולה תוך כדי שאנחנו מעירים את הישנים. גונג ופעמונים צלצלו, אנשים פגשו זה את זה בחשכה, נשיקות, לחיצות ידיים, בכי של שמחה. דלתותיו של בית העם היו פתוחות והאורות קרנו מתוכו. זקנים וצעירים פצחו יחדיו בשירה וריקודים. ברכות נשמעו מהבמה. מצאתי את עצמי נסחפת במעגל הריקודים ואתם בזיכרוני רוקדים עמדי, יקירים שלי. עד ארבע וחצי לפנות בוקר רקדתי והריקודים טרם הסתיימו. המבוגרים כבר עזבו, וכך עשינו אנחנו, בשעה שש ושלושים צבי נסע לתל אביב ואני נשארתי לבדי. טלפנתי לפוליה, פתחתי את הרדיו, הושמעו שירי לכת, החדשות הבהירו שזה לא חלום, מוזיקה לריקודים המשיכה להתנגן. אני בפיג'מה רוקדת לבדי, את תמונותיכם אהוביי אני מחזיקה בשתי ידי. דמעות זולגות על לחיי. החלטתי לכתוב לכם מיד לפני שאני מתלבשת או אוכלת. ברגע ששמענו את החדשות, צבי יהודה אמר, גם אני מרגיש ורואה את הילדים כאן.

⁴⁸ אני מודה לנעמי פק, נכדתה של נדיה יהודה, שמסרה לי עותק מהמכתב. המכתב נכתב באנגלית ולעיל תרגמתי אותו תרגום חופשי.

היה בוקר קריר אבל הייתי מוכרחה לראות איך נראה הכפר עכשיו. יקירי, מדוע הכול נראה לי שונה עכשיו. הבטתי במראה והופתעתי לראות שאני נראית כמעט אותו הדבר. רק עיניי אדומות במקצת. זה היה אחד מהלילות הגדולים של חיי, אם הייתם כאן הכול היה מושלם, ולא הייתי מבקשת דבר. אלהים היה בעזרנו, בכך שהביא שלום, ורצון טוב ללבותיהם של אחינו, שכנינו והעולם כולו. ברכותיי שלוחות לכם כולכם. את כל אהבתי והמון נשיקות. ספרו לי איך הדברים בארצות-הברית ובשיקגו. שלחו ברכותיי לכל המשפחה ולכל הידידים. היה שווה לעמול ולסבול כה קשה בשביל לקבל הכרה זו. אני לא שכחתי את הפוגרומים ברוסיה. אני זוכרת את עצמי מבקשת מחסה עם בני התינוק בן ששת החודשים בזרועותיי, בביתם של שכנים לא יהודים ומגורשת החוצה. מעבירה את הלילה והיום שלמחרת ליד הביוב, מאכילה את תינוקי כל הזמן כדי שלא יבכה. הו, זה לעולם לא יקרה יותר לשום אם יהודייה! או לכל אמא אחרת. כן, אנחנו זוכרים את המתים שלנו. יהי זכרם ברוך.

אמא וצבי

בספר המבקרים של נדיה, שבו כתבו האורחים את התרשמותם מהביקור בנהלל ומהאירוח שזכו לו, כתב אחד המבקרים מחוץ-לארץ: 'טוב שביקורי הראשון בארץ ובנהלל חל בחג החנוכה: כי פה ראיתי גם נס וגם אור'.⁴⁹ בדומה לכך אפשר לומר שגם נדיה ראתה אור ונס: צבי יהודה ונהלל היו האור שבחייה, והנס היה שזכתה במדינה משלה.

⁴⁹ ספר המבקרים של נהלל, חנוכה תש"ה, ארכיון מושב נהלל.